

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

YAZILI, SÖZLÜ VE ELEKTRONİK ORTAMDA KAHRAMANLIK

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2021)

Seçkin SARP KAYA

Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi
seckin.sarpkaya@ege.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3528-1562>

Azerbaycan Türklerinin Atasözlerinde “Yiğit (Kahraman)” Kavramı

*The Concept of Valiant (Hero) in the Proverbs of
Azerbaijan Turks*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16.08.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 30.09.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.11.2021

Atf/Citation

SARP KAYA, S. (2021). Azerbaycan Türklerinin Atasözlerinde “Yiğit (Kahraman)” Kavramı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(3), 199-215. <https://doi.org/10.34083/akaded.983659>

SARP KAYA, S. (2021). The Concept of Valiant (Hero) in the Proverbs of Azerbaijan Turks. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(3), 199-215. <https://doi.org/10.34083/akaded.983659>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Atasözleri bir toplumun geçmişten günümüze gözlemleriyle hayata dair her olgu ve kavrama dair görüşlerini içeren kısa ve etkin sözlü kültür ürünleridir. Atasözlerinde yaşamın evreleri, değerler, etik unsurlar başta olmak üzere birçok kavram yer alır ve atasözleri, toplumların bunlara yönelik görüşlerinin yapısını ortaya koyar. Türk kültüründe önemli kavramlardan biri yiğitlik ve yiğitlikle ilgili düşünceler ve ifadeler Türk Dünyası atasözlerinde geniş yere sahiptir. Biz bu makalede Türk kültürü için önemli kavramlardan biri olan kahramanlık kavramını Azerbaycan Türklerinin atasözleri örneğinde inceledik. Makalede ilk olarak atasözü türünün içerik özellikleri ve kavram kategorileri hakkında kısa bilgi verdik. Devamında Azerbaycan Türklerinin atasözleriyle ilgili kısa bilgi verip Azerbaycan Türklerine ait atasözlerinden hareketle “yiğit (kahraman)” kavramının özelliklerini ele alıp inceledik. Bu incelemede “yiğit” ifadesini içeren belli sayıda atasözünü içerik analiziyle ele aldık. Atasözlerini yiğit ve savaşçılığı, yiğit ve sahip olması gereken özellikler, yiğit ve aile, yiğit ve nam, yiğit ve at başlıklarıyla inceledik. Sonuç olarak Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde “yiğit” kavramının özelliklerini ve kahraman kalıbını belirledik.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, yiğit, kahraman, Azerbaycan Türkleri

Abstract

Proverbs are short and effective oral culture products that contain the observations of a society from past to present and its views on every phenomenon and concept of life. In proverbs, there are many concepts, especially the stages of life, values, ethical concepts, and the proverbs about these concepts reveal the structure of the views of the societies on these concepts. In Turkish culture, one of the important concepts is valiantness and thoughts and statements about valiantness have wide place in the proverbs of Turkic World. In this article, we examined the concept of heroism, which is one of the important concepts for Turkish culture, in the sample of proverbs of Azerbaijani Turks. In the article, we first gave brief information about the content features and concept categories of the proverb genre. Afterwards, we gave brief information about the proverbs of Azerbaijani Turks and examined the characteristics of the concept of "valiant (hero)" based on proverbs belonging to Azerbaijani Turks. In this examination we discussed the proverbs that includes "yiğit" word, with content analysis. We examined the proverbs with valiant and combativeness, valiant and the qualities of valiant, valiant and family, valiant and reputation, valiant and horse titles. As a result, we determined the characteristics of the concept of "valiant" and the hero pattern in the proverbs of Azerbaijani Turks.

Keywords: Proverb, valiant, hero, Azerbaijan Turks

Giriş

Dünya üzerinde yaşayan tüm topluluklar tarihlerini, kültürlerini, felsefelerini, duygu ve düşüncelerini, dil varlıklarını, tecrübelerini ve tecrübelerinin sonuçlarında oluşturdukları görüşlerini sözlü kültür ürünlerine yansıtmışlardır. Atasözleri de toplumların geçmişten günümüze yargılarını ve öğütlerini içeren etkili bir biçimde özetlenmiş verimleri olarak bu yansıtmanın bir parçası olmuşlardır.

Atasözleri hayata dair her şeyi içerir. Atasözünün yaratıcıları, icracıları ve aktarıcıları hayatın içinde yer alan tüm olgularla ilgili duygu ve düşüncelerini, dil aracılığıyla ve söz sanatlarından faydalanarak kısa, açık ve hızlı bir şekilde ifade ederler. Atasözlerinde doğum, yaşam, ölüm, iyi, kötü, doğru, yanlış gibi birçok temel ve yan kavram kategorisine dair yargılar yer almaktadır. Belli bir kavram etrafındaki atasözleri bir araya getirildiğinde o atasözlerini sahiplenen topluluğun, o kavram etrafındaki düşüncelerinin yapısal nitelikleri ortaya çıkacaktır.

Bu özellik Türk kültüründe ve Türk Dünyası atasözlerinde de geçmişten günümüze gözlemlenebilmektedir. Türk Dünyası'nda ortak veya ayrı ayrı her bir boy tarafından kullanılan atasözleri, bu atasözlerinin metinlerinde ve içeriklerinde yer alan kavramlara yönelik düşünce dünyalarını göstermektedir. Türk Dünyası'nın bir bölgesinden seçilen belli miktarda atasözü, hem Türk Dünyası için ortak hem de o bölgeye özel bir kavram kategorisinin özelliklerini sergileyerek, söz konusu kavrama dair yapıyı ortaya koyabilir.

Bu düşünceden hareketle biz bu makalede Türk Dünyası atasözleri üzerine bir örneklem çerçevesinde, Azerbaycan sahasından derlenip yazıya geçirilmiş atasözü metinlerindeki bir kavram üzerine yoğunlaştık. Bu makalede Azerbaycan Türklerinin “yiğit” ifadesi içeren atasözlerini inceledik ve kahraman kavramının kalıbını ortaya koyduk. Makalede ilk olarak atasözlerinin içerik özellikleriyle ilgili bilgi verdik. Ardından atasözlerinde kahraman/yiğit mefhumuna değinip Azerbaycan atasözleriyle ilgili kısa bir bilgiye yer verdik. Çalışmamızda Azerbaycan Türklerinin atasözleri üzerine yapılan çalışmalarda yer alan ve “yiğit” kelimesini içeren atasözlerini inceleme malzemesi olarak belirledik ve sonuç olarak bu atasözlerinden hareketle Azerbaycan Türklerinde yiğitlik düşüncesinin yapısal niteliklerini ortaya koyduk.

1. Atasözlerinin Genel Özellikleri ve Atasözlerinde Kavramlar

Birçok halk bilgisi ürünüde olduğu gibi atasözlerinin söyleyeni, metni, dinleyeni, bunların oluşturduğu bağlamı, yapı ile içerik özellikleri ve işlev özellikleri vardır. Konuşmasında veya bir halk bilgisi türünün icrasında konuşmacı veya icracı atasözlerinin yapı ve içerik özelliklerinden faydalanarak mesajını iletir ve vurgulamak istediği mefhum, öğüt veya yargıyı belirtir. Biz bu noktada metin merkezli bir içerik analizi yapacağımız için atasözlerinin daha çok içerik özelliklerine değineceğiz.

Wolfgang Mieder, atasözü türünü kısaca “halk arasında geçerli olan açık gerçeklerin, özlü, geleneksel ifadeleri” olarak tanımlar. Mieder, atasözleriyle ilgili bilgi verirken onların halkın bilgeliği, doğruları, ahlakı ve geleneksel görüşlerini mecâzi bir şekilde, sabit yapılarla ve ezberlenebilir bir biçimde içeren, nesilden nesle sözlü olarak aktarılan, kısa ve insanlar tarafından bilinen cümleler olduğunu belirtir (1996, s. 1253). Mieder’in bu tanımında içerik özelliklerinin halkın bilgeliği ve geleneksel görüşleri ifadesinde vurgulandığını görmek mümkündür. Linda S. Watts da “Atasözlerinin içeriği genellikle hem anında etki etme hem de hafıza yoluyla akılda tutulması için dinleyiciye yönelik özlü bir şekilde ifade edilen geleneksel öğretilerden oluşur” (2007, s. 318) diyerek atasözlerinin içeriğinin halk tarafından geçmişten günümüze yaratılan, icra edilen ve aktarılan birer bilgi ve dünya görüşü kaynağı olduğunu belirtir.

Atasözlerindeki yargılar ve mefhumlara dair görüşler “tecrübe”yle ve “gözlem”le bağlantılıdır. Ömer Asım Aksoy’un “Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce veya öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış şekilleri bulunan öz sözler” (2018, s. 37) veya Azad Nebiyev’in “Atalar sözü ve meseller halkın tarihî süreçlerinde denemelerden ve tecrübelerden elde ettiği hayat gözlemlerinin ebedî, estetik ifadesidir” (2009, s. 264) tanımlarında bunu görmek mümkündür. Atasözlerindeki ifadeler ve düşünceler gözlem ve tecrübeyle oluşturulmuş, geçmişin izlerini taşıyan, bir yandan da günümüze ve yarına açıklama getirmeye çalışan yaklaşımlardır. Atasözlerindeki bir kavrama dair olumlu ya da olumsuz görüşler gözleme ve tecrübelerle dayanarak oluşturulmuş geleneksel yaklaşımlardır ve doğrudan toplumun yaşayışıyla ve sözlü kültür ürünlerine dair anlayışıyla oluşturulmuştur.

Özkul Çobanoğlu, atasözlerinin hacim olarak kısa fakat içerik olarak zengin olma özelliğini Azerbaycan Türklerine ait “Atalarsözünün her biri bir destandır.” ifadesiyle belirtir ve ona göre atasözleri “atalarımızın iki kelimeyle uzun bir destan hacminde bilgi ve tecrübe aktardığı”, “şekilce küçük, manaca derin”, “kültürel kodların adeta şifreleridir” (2004, s. 7).

Dünyadaki tüm kültürlerde ve Türk kültüründe atasözleri hayata dair her şeyle ilgili oluşturulmuştur, böylelikle hayata dair her şeyi içerir. Atasözlerinin bu “konu”, “içerik” ve “tema” genişliği onların sınıflandırmalarına da yansımıştır. Mieder, atasözlerinin genel olarak içeriklerine göre sınıflandırıldığını ve yasayla ilgili, tıbbî, havayla ilgili atasözleri olduğu gibi beden, aşk, iş, dostluk veya ölüm gibi konularda da atasözleri olduğunu belirtmiştir (1996, s. 1254). Celal Beydili atasözlerini “felsefenin sade ve öncül başlangıcı” olarak kabul ederek atasözlerinin “hayatta olup bitenlerden farklı yönleriyle ve estetik değerle” bahsettiğini ifade eder (2004, s. 6). Azad Nebiyev de atasözlerini sınıflandırırken emek, vatan, dostluk, saadet, ahlak-

terbiye, zulüm, adalet gibi konulara değinir ve içerik özelliklerine göre bir sınıflandırmaya gider (2009, s. 267).

Atasözlerine yönelik çeşitli çalışmalarda atasözlerinin “çalışkanlık, nankörlük, özveri, sabır, tembellik, yüreklilik, zulüm vb.” (Yurtbaşı, 1996) veya “vatan-gurbet, doğru-yalan, güzel-çirkin, mert-namert” (Abdulla, 2001, s. 215-230) gibi kavram kategorileri ve kavramsal karşıtlıklarla sınıflandırıldığını da görmekteyiz.

Atasözlerinin sınıflandırılmasında veya içerik dünyasında bu şekilde evrensel erdemler, değerler ve temalara yönelik genel kategoriler mevcuttur. Bunun yanında Aksoy’un “Her ulusun atasözleri, kendi varlığının ve benliğinin aynasıdır. Atasözlerinde bir ulusun düşünceleri, yaşayışları, inanışları, gelenekleri görülür. Her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır” (2018, s. 27) ifadelerinden hareketle atasözlerinin her milletin kendisine ait görüşlerini içerdiğini söylemek mümkündür. “Adeta sıkıştırılmış bir dosya gibi ardında pek çok tecrübeyi yansıtan ve toplumu oluşturan bireylerin katkısı neticesinde kültürel bellekte yüzlerce yıl aktarılan” (Solmaz, 2019 s. 391) ve “içinden çıktığı toplumu bütünüyle yansıtan ürünler” (Başaran, 2013, s. 770) atasözlerindeki kavramlar uluslararasıdır, evrenselidir; bir milletin bunlara dair kendisine ait kabul edip ifade ettikleri ise o milletin o unsura dair görüşlerini gösterir. Atasözlerinde çoğunlukla vurgulanan temalar ve bu temalara dair atasözlerinin bir araya geldiğinde gösterdiği özellikler bir milletin o temayı nasıl tanımladığını, ona dair meselesini, doğru ve yanlışlarıyla ilgili düşüncelerini yansıtır.

2. Türk Atasözlerinde Bir Kavram Olarak “Yiğitlik (Kahramanlık)”

Atasözlerinde içerik ve kavram meselesini Türk atasözleri özelinde değerlendirdiğimizde ortaya belli bir yapı çıkacaktır. Türk atasözlerinin tarihî ve coğrafi derinliğini Orhun Abideleri, Uygur atasözleri, Divan-ü Lûgat-it Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü’l Hakayık ve Dede Korkut Kitabı gibi Türk kültürünün önemli eserleri aracılığıyla gözlemlemek mümkündür (Oy, 1972, s. 117-165). Tarihî sürecinde hareketli ve ava çıkıp akınlar yapan bir millet olan Türkler için “yiğitlik” önemli bir kavram hâline gelmiştir ve bunu geçmişten günümüze birçok Türk atasözünde görmek mümkündür (Oy, 1972, s. 18). Bununla bağlantılı bir şekilde “at” da Türk atasözlerinde çok sık yer almıştır çünkü “Türk ulusunun meydana getirdiği her hareketindeki birlikteliği”nde “yiğitlik kavramı atsız düşünülemez kadar” birliktedir (Çobanoğlu, 2004, s. 37). Nebiyev’in sınıflandırmasında “vatan, dostluk ve sadakat hakkında atasözlerinde vatani uğruna canını feda eden kahramanların hiç unutulmadığı hakkında” görüşlerin bulunduğunu ifade etmesinde yiğitlik, kahramanlık kavramlarının Türk atasözleri için ne kadar önemli olduğunu görmek mümkündür (2009, s. 269).

Kahramanlık, Türk Dünyası atasözlerinde “yiğit” ifadesi başta olmak üzere birçok kelime ve ifadeyle yoğun bir şekilde vurgulanmıştır. Bu durum Türk milletinin geçmişten günümüze yaşadığı coğrafyalar ve tarihî süreçleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bununla birlikte yiğitlik, Türk kültürü için Oğuz Kağan’da örneğinin görülebileceği bir “ideal insan tipi” (Kaplan, 1996, s. 27) için önemli bir özelliktir. “Atlı göçebe medeniyetinin ideal insan tipi”, “Kuş kanadı ile, Türk atı ile” sözünde göreceğimiz üzere (Kaplan, 1996, s. 13, 27) yiğitlik özellikleri sergiler. Türk destan geleneği de “olması gereken ideal tip” içermektedir (Fedakâr, 2016, s. 8).

Yiğitlik üzerine söylenen atasözleri aslında “Yiğit kimdir?” sorusunun cevabını verir. “Yiğit kimdir? Yiğit nasıl davranır? Yiğit olanın özellikleri nelerdir?” gibi sorular atasözlerinde cevap bulur. Bu cevaplar atasözünün tür özelliği olarak kısa bir yapıda, yiğit olmanın bir veya birden fazla cephesini yansıtır ve bu atasözleri bir araya getirildiğinde Türk Dünyası’nda veya bir Türk boyunda yiğitlik kavramının özelliklerini ortaya koyar. Bu özellikler de geçmişten günümüze Türk kültürünün yiğitlik üzerine görüşlerini gösterir. Bu özellikler elbette ki coğrafyaya, zamana ve yaşam biçimlerine göre değişiklikler gösterecektir veya güncel anlamda farklı veya tartışılabilir görünecektir. Bu noktada ortak Türk kültürünün zihinsel arkeolojisini, belli bir Türk boyunun atasözlerinden hareketle tartışmak adına yiğitlik gibi önemli bir mefhumu ele almak önem arz etmektedir. “Yiğit kimdir?” sorusunun cevaplarının tartışılması doğru ve yanlışla ilgili algılamalara dair tartışma ortamı yaratacaktır.

Burada Azerbaycan Türklerinin atasözleriyle ilgili özelliklere ve yiğitlik konulu atasözlerini incelemeye geçmeden önce “kahraman” kavramı üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. Çünkü kahramanlık, Türk Dünyası atasözlerinde “yiğit” ifadesi başta olmak üzere birçok ifadeyle yoğun bir şekilde vurgulanmıştır. Türkçe sözlükte “kahraman” ifadesi “savaşta veya tehlikeli bir durumda yararlılık gösteren (kimse), alp, yiğit; bir olayda önemli yeri olan kimse; roman, hikâye, tiyatro vb. edebiyat türlerinde en önemli kişi” olarak tanımlanmaktadır. “Yiğit” kelimesi de “güçlü ve yürekli, alp, kahraman, mert; gözü pek, düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen (kimse), mert; delikanlı, genç erkek” anlamlarıyla açıklanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük). Destan geleneğinde veya günlük dilde “kahraman” ve “yiğit” ifadeleri “cesaret, savaş, kendini kurban etme seviyesinde fedakârlık, ölümü göze alma cesareti, karşılık beklemeden başkaları için kendini feda etme, galibiyet” içermektedir (Fedakâr, 2016, s. 13, 15). Halk anlatılarında kahraman kötülükle mücadele etmek, bireyler ve ulusu yıkıcı güçlerden kurtarmak veya tehlikelerden uzaklaştırmak, bunu yaparken uygun davranış özellikleri sergilemek gibi özellikleri taşımaktadır (El-Shamy, 2011, s. 651-652).

Kahraman, belli başlı özellikler sergiler. Onun özellikleri arasında cesur olmak, savaşmak, savaşta galip gelmek ve bunu milleti için yapmak gibi unsurlar vardır.

Kahraman kendisini feda eden, fiziksel güce sahip fakat bunun yanında çeşitli erdemlerle donanmış ideal insan tipini işaret etmektedir.

Bu noktada yukarıdaki verilerden hareketle yiğit ifadesinin kahraman anlamına geldiğini görmekteyiz. Azerbaycan Türkçesinde atasözlerinde “igid, iyid” şeklinde karşılana bu ifade atasözleri üzerine çalışmalarda genelde “mert-namert” başlığı altında görülmektedir ve kahramanla ilgili atasözleri yiğit (igid/iyid) kelimesiyle kurulmaktadır. Biz de bu çalışmada “yiğit” kelimesini içeren atasözlerini ele aldık.

3. Azerbaycan Türk Atasözlerinin Genel Özellikleri

Azerbaycan Türklerine ait atasözleri özellik bakımından Türk Dünyası atasözlerinin genel özelliklerini yansıtmaktadır. Azerbaycan Türklerine ait atasözlerinin derlenmesi, yazıya geçirilmesi, atasözlerine dair incelemeler ve genel özelliklerine dair kısa bir bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

Azerbaycan Türklerinin atasözlerine dair çalışmaların 16. yüzyılın sonlarında başladığı ve bu dönemle ilgili olarak Abbaskulu Marağayı'nın “Emsali Türkane” çalışmasının önemi ifade edilmektedir (Aliyev, 2014, s. 105). Bununla birlikte Azerbaycan Türklerinin atasözlerine yönelik çalışmaların 19. yüzyılın sonlarında özellikle “Ekinçi” gazetesi, “SMOMPK” mecmuası ve “millî matbuat” sürecindeki isimlerin çabalarıyla arttığı görülmektedir. Atasözlerine yönelik olarak M. Kamerlinski, Abdülkasım Hüseyinzade ve Hanefi Zeynallı gibi isimler başta olmak üzere birçok araştırmacının derleme ve inceleme çalışmalarını anmak mümkündür. 20. yüzyılın başlarında yayınlanan “Molla Nasreddin”, “Mektep” ve benzeri dergilerle bu çalışmada da yer verdiğimiz birçok araştırma Azerbaycan Türk atasözleriyle ilgili çok sayıda metin ve inceleme sağlamaktadır (Aliyev, 2014, s. 105; Beydili, 2004, s. 12; Nebiyev, 2009, s. 267-269).

Azerbaycan Türklerinin atasözlerine yönelik çalışmalar belli bir oranda veri sağlamaktadır. Çalışmaların bir kısmı metin merkezli ve inceleme içermeyip metin neşinden ibarettir. Bu çalışmalardaki atasözleri metinlerinin incelenmesi bize Azerbaycan Türklerinin atasözleri üzerinden aktardığı dünya görüşünü ve meselelerini yansıtmaktadır.

Bu bağlamda Paşa Efendiyev, “Azerbaycan atalar sözü ve mesellerinin mevzu dairesi çok geniştir” diyerek genel bir bilgi vermekle birlikte Azerbaycan Türk atasözlerinin Azerbaycan Türklerinin hayatının tüm yönlerini aksettirdiğini belirtir (1992, s. 116-118). Azad Nebiyev'in yukarıda belirttiğimiz tasnifi de Azerbaycan Türklerinin atasözlerinden hareketle yapılmıştır ve atasözlerinde hangi mefhumların ön plana çıktığına işaret etmektedir (2009, s. 268-274). Aslı Büyükokutan Töret de Azerbaycan Türklerinin atasözlerine yönelik yaptığı çalışmasında Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde “vatan sevgisi, gurbet acısı ve ana vatana duyulan hasret” gibi değerlerin ön plana çıktığını, “aile kavramı”nın önemli olduğunu, “akıllı ve

eğitilmiş insanların” faydasının vurgulandığını, “mertliğe ve yiğitliğe” önem verildiğini ve “anne baba hakkı, iyilik, dürüstlük, namus, dayanışma, çalışkanlık, ahlak” gibi temaların ön plana çıktığını belirtmektedir (2017, s. 203-205, 207).

Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde öne çıkan kavramlardan biri de “yiğit” kavramıdır. Bu kavram Türk Dünyası genelinde ve Azerbaycan Türkleri özelinde atasözleri üzerinden incelendiğinde ortaya çok yönlü incelenebilecek bir yapı çıkmaktadır. Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde kahraman “yiğit” ifadesiyle karşılır ve “yiğit” sözüyle kimin veya neyin ifade edildiği farklı farklı atasözleri bir araya getirildiğinde görülmektedir.

3.1. Azerbaycan Türk Atasözlerinde Yiğit Kavramı

Makalenin bu kısmı için Türkiye ve Azerbaycan’da yayınlanmış eserleri taradık ve Azerbaycan Türkçesiyle “igid/iyid” ifadesini içeren atasözlerini tespit ettik. Bu tespit sonucu çok sayıda atasözüne ulaştık ve bu atasözlerinden eş metinleri de hesaba katarak belli sayıda atasözünü incelememize aldık. İncelememizde atasözlerinin aktarımında 29 harfli Türkiye Cumhuriyeti resmî alfabetini kullandık. “İgid/iyit” kelimesini Türkiye Türkçesi “yiğit” sözüyle verdik ve atasözlerindeki açıklanması gereken kelimeleri ilgili kelimenin yanında köşeli parantezle belirttik. Atasözlerini temin ettiğimiz kaynakların her biri için kaynaklar kısmında, ilgili kaynağın sonuna bir kısaltma belirttik ve inceleme kısmında atasözlerinin kaynağını, kısaltma ve sayfa numarası olarak verdik. Bir örnek olarak Behlül Abdulla’nın çalışmasından aldığımız “Vuran yiğit, dayısına bakmaz.” atasözü için (AŞHE, s. 220) kullanımını gösterebiliriz.

Bu kısımda Azerbaycan Türklerine ait “yiğit” temalı atasözlerini yiğit ve savaşçılığı, yiğit ve sahip olması gereken özellikler, yiğit ve aile, yiğit ve nam ve yiğit ve at alt başlıklarıyla inceledik. Her bir alt başlığı da kendi içinde alt başlıklara ayırdık ve bu kısımda yiğitliğin özelliklerini belirledik. Bu alt başlıkları oluştururken içerik özelliklerinden hareket ettik ve sınıflandırmamızı, inceleme malzemesi olarak belirlediğimiz atasözlerinin sağladığı veriden hareketle oluşturduk.

3.1.1. Azerbaycan Türk Atasözlerinde Yiğit ve Savaşçılığı

Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde “yiğit” mefhumuyla ilgili atasözlerinde ön plana çıkan özelliklerin başında kahramanın “savaşçılık” niteliği gelmektedir. Azerbaycan Türklerine göre bir yiğit/kahraman kendisini dövüşte, fizikî gücüyle gösterir ve savaş konusunda “bir muallim” gibi uzmandır. Atasözlerine göre kahraman savaşsız ve yarasız olmaz, alacağı bir yaraya yine kahramanca katlanır, her zaman meydana ve atiktir, kendisini er meydanında gösterir ve bir yere yaptığı doludizgin, dörtlüye saldırısından geri dönmez.

Yiğit dövüşte belli olur, ne ki barışta (AFA10, s. 298).

Yiğit dövüşde meellim [muallim, öğretmen] olar (AS2, s. 99).

Yiğit dövüşde me'lum [malum, belli] olar (AAD, s. 198)

Yiğit govgasız [kavgasız] olmaz (AS1, s. 133).

Yiğidin başı galda [belada] gerek (AAD, s. 198).

Yiğit gücüynen, nesil giciynen [delisiyle] tanınar (AFA13, s. 309).

Yiğit canlı, kabab [kebab] ganlı (AAD, s. 197).

Yiğit meydanda biliner (AS3, s. 226).

Yiğit meydanda me'lum [malum, belli] olar (AAD, s. 198)

Yiğit ılgarından [dörtнала, doludizgin saldırısından] dönmez, deve ovsarından [yularından] (AS2, 100).

Yiğit yarasız olmaz (AAD, s. 198)

Yiğit yarasız ölmez (AS1, s. 133)

Yiğit yarasına yiğit gatlanır (AS1, s. 133)

Yiğit ya ter altda, ya yer altda (AS2, s. 100)

Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde kahramanın en belirgin özelliği onun “cesur” olmasıdır. Atasözlerinde kahramanın savaşıçılığının, fizikî gücünün ve dayanıklılığının hemen devamında cesaret özelliği görülmektedir. Azerbaycan Türk atasözlerine göre kahraman yürekli, her zorluğa katlanabilen, ölümü cesurca karşılayan, kahramanlık için gerekli niteliklere haiz ve kalbinde cesaret bulunan biri olmalıdır.

Yiğitlik bilekle deyil, ürekledir [yürekledir] (AS1, s. 133)

Yiğit odur atdan düşüb atlana, yiğit odur her ezaba gatlına (AS1, s. 133)

Yiğit gerek ölümü de yiğit garşılāsın (AS2, s. 100)

Yiğit üreği [yüreği] haça [çatal] olar (AS2, s. 100)

Yiğidin yiğit olsun, kol [çalı, küçük ağaçlık] dibi evim olsun. (AAD, 198)

Kahraman savaşta cesaret gösterip fizikî mücadeleye girişir ve bunu da elbette ki düşmana karşı yapar. Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde yiğit olan kişinin düşmanla karşılaşması “eğilmemek” üzerine kurulmaktadır. Atasözlerine göre yiğit/kahraman düşmana hazırlıksız yakalanmayan ve boyun eğmeyen biridir. Ağaçla benzeşim kurularak oluşturulan atasözünde de görüleceği üzere boyun eğmek, mağlup olmak, “eğilmek” kahraman için ölüm sebebidir. Bunun yanında kahraman

olan kişi ele geçirdiği düşmanı öldürmez, o sadece savaşta öldürür. Savaş durumu bittiği takdirde kahraman düşman dahi olsa öldürme eylemini gerçekleştirmez.

Yiğit oğul düşmene basılmaz (AFA1, s. 309).

Yiğit oğul düşmene eyilmez (AFA5, s. 73).

Ağaç eyildi, sındı [kırıldı], yiğit eyildi, öldü (AFA1, s. 309)

Yiğit basdıgın kesmez (AS1, s. 133).

Atasözlerinde kahramanın bir diğer önemli aracı da silahıdır. Azerbaycan Türk atasözlerinde kahramanın silahıyla ilgili olarak “kılıç, silah, hançer” ifadelerini görmekteyiz. Bu araçlar da kahramanın savaşçılığını belirtir ve bazı karşıtlık ilişkilerinde kullanılır. Yiğit kavramıyla birlikte “bir öğretmenin kalemi” de bazen bir kahramanın kılıcı kadar faydalı olup zafer kazanabilir. Bununla birlikte kahraman her zaman için silahını kullanır.

Yiğidin gılcını [kılıcı], müellimin [öğretmenin] gelemi [kalemi] (AFA3, s. 496).

Yiğidin yiğitten neyi artıg [fazla] olar? Yarağı [silahı] (AFA18, s. 73).

Yiğidin hençeri [hançeri] gınında galmaz (AAD, s. 198).

Azerbaycan Türk atasözlerinde savaşçılık kavramında değerlendirebileceğimiz son özellik de yiğit olan kişinin diğer kahramanlarla ilişkisine dair yargı içerir. Buna göre yiğit, başka yiğitlere hor gözle bakmaz, onlarla ilgili iyi düşünür ve başka yiğitlere sırtını yaslar, onun arkasında ve yanında başka kahramanlar durur, ayrıca diğer yiğitlere de koruma sağlar.

Yiğit yiğide hor bahmaz (AFA3, s. 496).

Yiğit arkasında yiğit gizlener (AS2, s. 99).

3.1.2. Azerbaycan Türk Atasözlerinde Yiğit ve Sahip Olması Gereken Özellikler

Azerbaycan Türk atasözlerinde yiğit savaşçılığıyla ön plana çıkar ve bu kavram altında dövüş, fizikî güç, cesaret, silah, düşman ve diğer kahramanlara yaklaşımı özellikleri vardır. Bunun yanında yiğit olan kişinin sahip olması gereken birtakım özellikler de vardır. Bunların başında genç ve dinamik olmak, ihtiyatlı olmak ve mertlik/dürüstlük gelmektedir.

Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde yiğit; genç ve dinamiktir, savaş alanı dışında da atik, hareketli, çalışkan, bilgi sahibi olan, çevresindekileri koruyan bir karaktere sahiptir. Kahraman kendisini çocukluktan belli eder, her zaman genç kalır, dinamikliğini korur, hareket hâlinindedir ve ölümü ya hiç çalışmamaktan ya da çok çalışmaktan olur.

Yiğidin cövheri uşaglugda [çocuklukta] belli olur (AS3, s. 227).

Yiğit odu [odur] ki apardıgını [götürdüğünü, aldıgını, kaptığını] getisin (AFA5, s. 76).

Yiğit ona deyerler ne gocala [yaşlana] ne gariya [yaşlana] (AS2, s. 100).

Yiğidin eli işde gerek (AAD, s. 198).

Yiğit yahşı [iyi,] sahlar [korur], yahşı arvad [iyi eş], yahşı at [iyi at]. (AAD, s. 198).

Yiğide üç nesne hünerdür: “Açup ohumag, üzüp keçmek, atub urmag” (AS3, s. 227)

Yiğidi hamır [hamur], daşı [taşı] mamır [yosun] öldürer (AFA13, s. 309)

Yiğidi geyret öldürür, deveyi serban [sürünün başında, develeri çeken kişi] (AS3, s.227).

Atasözlerinde yiğit savaşı, cesur ve etkin olmasının yanında kontrolsüz değildir. Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde bir yiğidin sahip olması gereken özelliklerin başında “ihtiyatlı olmak” gelmektedir. Kahraman herhangi bir konuda geleceği düşünerek hareket eder ve bazı şeyleri sakınır, korur. Her zaman için hem kendisini geri planda tutar hem de güvenlik amacıyla kontrolcü bir tutumdadır. Yiğit kişi karşısına çıkan fırsatları kaçırmaz, nerede ne zaman kahramanlık göstereceğini bilir, evini korur ve gerekirse taktik gereği gizlenmeyi veya kaçmayı bilir.

Yiğidin yiğitten neyi artıdır [fazladır]? Ehtiyatı! (AS1, s. 133).

Ehtiyat yiğidin yaraşıdır [süs, ziynet, güzellik]. (AŞHE, s. 222).

Yiğidin başı dalda [geride, arkada] gerek. (AS1, s. 133)

Yiğitliğin de yeri var (AS1, s. 133).

Yiğit min [bin] yaşar, fırsat [fırsat] bir düşer (AS1, s. 133).

Yiğidin gapısı bağlı [kapalı] gerek (AS3, s. 227).

Yiğitlik ondur, dogguzu göze görünmemek, biri kaçmag (AS3, s. 227).

Azerbaycan Türk atasözlerinde kahramanın bir diğer önemli özelliği de “mertlik/dürüstlük”tür. Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde “mert-namert” karşıtlığı ayrı bir grup oluşturmaktadır ve bazı kaynaklarda “yiğit” ifadesini içeren atasözleri bu başlık altında verilmiştir (Beydili, 2004, ss. 181-182; Abdulla, 2001, s. 220). Azerbaycan Türk atasözlerine göre kahraman verdiği sözü yerine getiren, sözüne güvenilir olmalı, başta devletini korumak üzere yalandan uzak durmalı ve devlet işlerinde yalana yer vermemeli, makam peşinde olmamalı, insanın arkasından

değil, yüzüne konuşmalı, sözünden dönmemeli, bilgi sahibi olmalı fakat ölçülü konuşmalıdır. Mert kelimesinin anlam karşılıklarından birinin yiğit olduğunu da düşünürsek mertlik bir kahramanın en önemli nitelikleri arasındadır.

Yiğidin sağı solu olmaz (AFA3, s. 295).

Yiğidi ilan [yılan] öldürer, dövleti [devleti] yalan (AFA13, s. 309).

Yiğit sözü üze [yüze] deyer [der] (AAD, s. 198).

Yiğidin (merdin) menzili bir olar, namerdin menzili olmaz (AAD, s. 198).

Yiğit sesine güç vermez (AAD, s. 198).

Yiğit ilgarından [verdiği sözünden] dönmez, deve ovsarından [yularından] (AAD, s.198).

Çoh bilib az danışmaq [konuşmak] yiğitlik lengeridi [ağırlığıdır] (AS3, s. 74).

Yiğidin fersizi megam [makam] gözler (AS3, s. 227).

3.1.3. Azerbaycan Türk Atasözlerinde Yiğit ve Aile

Azerbaycan Türklerinin yiğit/kahraman temalı atasözlerinde aile, soy, eş, baba, dayı gibi kavramlarla birlikte de anılmaktadır. Bu atasözlerinde yiğidin soyu, ailesiyle iyi ilişkileri ve ailesine faydaları dile getirilmektedir. Kahraman bir birey olarak sahip olması gereken niteliklerin yanında ailesiyle birlikteliği ve ilişkilerinde de bazı özellikler sergilemektedir. Yiğit olan kişi halktan gelen, soyuna çeken, ailesiyle uyum hâlinde, ailesiyle birlikte dost ve düşmanı ayıran bir kişidir ve onun ailesiyle zıtlığı yiğitlik için olumsuz bir özelliktir.

Yiğit soy ile, güzel huy ile (AFA3, s. 496).

Gız güzel gerek, oğlan yiğit (AFA5, s. 78).

Yiğit er elden [halktan] geler, oğul belden (KFBT3, s. 365).

Goç yiğitten goç törer [türer] (AŞHE, s. 229).

Yiğit olur cavan [genç] eyler atanı [babasını] (AS1, s. 133).

Vuran yiğit, dayısına bahmaz (AAD, s. 220).

Yiğidin ahmağı gılcını dayısında sınar (AAD, s. 198).

Yiğit gerek ağasının gulluğunda dosta dost, düşmene amac ola (AS3, s. 226).

Azerbaycan Türklerinin atasözünde yiğitle birlikte eş kavramı da görülmektedir. Daha önceki kısımlarda gördüğümüz üzere “eğilmek”, özellikle de düşmana boyun eğmek bir yiğit için ölümden bile zor bir eylemken, eş, bir yiğit için eğilme sebebi olabilir. Eş, yiğit için en önemli kişidir, onun için veya ona boyun eğer. Bu eğilme

yiğide uygun bir eşle ilgili de düşünülebilir. Yiğit kişiye uymayan bir eş onun eğilmesine sebep olabilir.

Yiğidi derd eymezi, arvat eyer (AFA4, s. 308).

Yiğidi ar eymezi, yar eyer (AFA4, s. 308).

3.1.4. Azerbaycan Türk Atasözlerinde Yiğit ve Nam

Azerbaycan Türk atasözlerinde kahramanlar namlarıyla tanınırlar; kahramanın lakabı, ismi, namı ve tanınması onun önemli nitelikleri arasındadır. Kahraman da bu ismi ve birtakım nitelermeleri becerilerine ve başarılarına göre alır. Yiğit olan kişinin namı ve ünü hem yaşadığı dönemde hem de öldükten sonra nesilden nesle yayılır ve bu yayılmanın olumlu bir şekilde olması gerekmektedir. Çünkü kahramanın kötü ünlenmesi, onun için ölmekle eşdeğerdir.

Yiğit legebile [lakabıyla] tanınar (AS1, s. 133).

Yiğide hünerine [yeteneğine, becerisine göre] ad vererler (AAD, s. 198).

Merd yiğitler süfre [sofra] açar, ad alar (AS1, s. 181).

Her yiğit öz adıyla tanınar (AAD, s. 187).

Yiğit öler, adı galar, mühennetin [namerdin, düşmanın] neyi galar? (AS1, s. 133).

Yiğit öler, ünü galar, öküz öler, gönü [derisi] galar (AAD, s. 198).

Yiğidin adı çıkınca canı çıkar (AS1, s. 133).

3.1.5. Azerbaycan Türk Atasözlerinde Yiğit ve At

Türk Dünyası halk bilgisi ürünlerinde kahraman kavramı her zaman en yakın yardımcı olan atıyla birlikte anılmıştır. Bu durum özellikle Türkistan coğrafyasındaki yaşantıda geçmişten günümüze karşılık bulmaktadır ve bu özellik Azerbaycan Türklerinin atasözlerine de yansımıştır. Atasözlerinde iyi bir kahramanın dengi ve yol arkadaşı iyi bir attır. Kahramanın atı da kendisi gibi ihtiyatlı ve dikkatli olmalı, kahramanın yanına yakışmalı, ona yardımcı olmalıdır.

Yahşı yiğit dalı [arkayı, geriyi] gözler, yahşı at gabağı [önü, ileriye] (AFA1, s. 314).

Yahşı yiğit arhanı [arkayı], yahşı at gavağı görer (AFA6, s. 55).

Yahşı at yiğidin yoldaşdı (AFA3, s. 500).

At etnen, yiğit donnan (AFA3, s. 470)

Çoban itini, yiğit atını, ahmah kişi [adam] arvadını [karısını] terifleyer [över]. (AFA6, s. 66).

Sonuç

Atasözleri bir milletin hayattaki tüm olgu ve kavramlara dair görüşlerini kısa bir biçimde aktaran halk bilgisi ürünleridir. Atasözlerinde bir milletin geçmişten günümüze yaşayışına dair tüm unsurlar yer alır, bunun yanında belli başlı kavramlara dair tarihe ve coğrafyaya yayılmış yargılar, uyarılar, nasihatler ve tanımlamalar da yer alır. Tüm bunlar bir milletin herhangi bir kavrama dair doğrularını, yanlışlarını, gözlemlerini, mevcut olanları ve olması gerekenlere dair düşüncelerini gösterir. Bir kavrama dair atasözleri, o kavrama dair düşüncelerin yapısını ortaya koyar ve çeşitli özellikleri ifade eder.

Türk kültürü özelinde de bu durum benzer şekildedir. Türk Dünyası atasözlerinde Türk boylarının geniş Türk Dünyası coğrafyasında ve tarihî derinlikte yaşadıkları hayatın özelliklerini ve Türk boylarının değer yargılarını görmek mümkündür.

Türk tarihinde gerek gündelik yaşamda gerek savaşta gerekse de bunların yansımalarını taşıyan sözlü kültür ürünlerinde “kahraman” önemli bir birey, “kahramanlık” da önemli bir kavram olmuştur. Bu kavramlar içi boş ve “oluşturulmuş/yapay” birer övgü malzemesi olmaktan çok Türk boylarının geçmişten günümüze zamanda ve hareket ettikleri geniş coğrafi mekânda yaşadıkları hayatla bağlantılı olmuştur. Bu bağlamda kahraman ve kahramanlık kavramlarına dair atasözleri farklı Türk boylarında sıklıkla görülmüştür.

Bu çalışmada örneklem olarak ele aldığımız Azerbaycan Türkçesi atasözlerinde de kahraman kavramı “yiğit” ifadesiyle etraflıca tarif edilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde “yiğit” ifadesi ve kavramı etrafında şekillenen atasözleri bir araya getirildiğinde ortaya belli bir yapı çıkmaktadır ve belli başlı özellikler ön plandadır. Nasıl ki Türk destanlarında Türk Dünyası’nın kahramanının biyografisi, savaşları ve zaferleri anlatılıyorsa Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde de kahramanın özellikleri sıralanmaktadır. Ayrıca destanlarda kahramanların maceralarında belli başlı özellikleri ve sıfatları da verilmektedir. Destanlar bu sıfatları maceranın içinde verirken atasözleri bu sıfatları özetleyerek aktarır. Destan, kahramanın hikâyesini anlatırken atasözleri kahramanın özelliklerini özetleyerek sıralar ve kahramanın niteliklerini tanımlar.

Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde kahramanın öne çıkan özelliği onun “savaşçı” tarafıdır. Kahraman fizikî gücünü akıllıca kullanabilen, cesur ve boyun eğmeyen bir kişidir. Bununla birlikte kahraman, kontrolsüz bir saldırganlıkla değil; dikkatle ve ihtiyatla hareket eder. Kahraman fizikî gücü, cesareti ve silahıyla birlikte bilgisini de kullanır. Kahraman hareketli, etkin, çevresine karşı korumacı, boyun eğmeyen, başka kahramanlara, savaşçılara karşı saygılı ve en önemlisi de mert bir

kişidir. Son olarak kahramanın önemli unsurları arasında aile, isim ve at kavramları da görülmektedir.

Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde “yiğit” kavramında Türk Dünyası destan kahramanı ve bu kahramanın atlı göçebe veya yerleşik hayatta ortak ideal özellikleri ortaya konulmaktadır. Atasözlerindeki kahraman kavramı destan kahramanına yakın durmaktadır ve bu kahraman da bozkır yaşamının özelliklerini taşımaktadır. Türk Dünyası'nın “at sırtında ok başta olmak üzere silah kuşanıp savaşı” kahraman kalıbı ve bu kahramanın sahip olması gereken dürüstlük gibi özellikler bir tür ideal birey portresi ortaya koyar. Kahraman; örnek gösterilen bir birey olmalıdır ve bu niteliğiyle topluma kelime, cümle ve ifade yollarıyla “örnek gösteren” atasözlerinin konusu olmuştur. Azerbaycan Türklerinin atasözlerindeki kahraman kalıbı, hayata karşı ve düşmana karşı mücadele eden, bununla birlikte kendisi ve çevresi için çeşitli olumlu nitelikleri üstlenmiş bir bireyi işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Abbaslı, İ. vd. (2005). (Haz.). *Azerbaycan folkloru antologiyası XIII cild Şeki, Qebele, Oğuz, Kah, Zakatala, Balaken folkloru*. AMEA. (AFA13)
- Abbaslı, İ. (2000). (Haz.). *Azerbaycan folkloru antologiyası V kitab (Karabağ Folkloru)*. Azerbaycan Elmler Akademiyası "Seda". (AFA5)
- Abdulla, B. (2001). (Haz.). *Azerbaycan şifahi halk edebiyatı (antologiya) iki kitapta birinci kitap*. Yeni Neşrler Evi. (AŞHE)
- Abdülhalimov, H. (2002). (Haz.). *Azerbaycan folkloru antologiyası VI kitab (Şeki folkloru) II cild*. Azerbaycan Elmler Akademiyası. (AFA6)
- Abdülhalimov, H. (2008). (Haz.). *Azerbaycan folkloru antologiyası XVIII kitab (Şeki folkloru)*. AMEA. (AFA18)
- Abdülhalimov, H. vd. (2000). (Haz.). *Azerbaycan folkloru antologiyası IV kitab (Şeki folkloru) I Cild*. Azerbaycan Elmler Akademiyası. (AFA4)
- Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü atasözleri sözlüğü - 1*. İnkılap Kitabevi.
- Aliyev, R. (2014). *Azerbaycan şifahi halk edebiyatı (müasir aktual problemler)*. " " Neşriyyatı.
- Başaran, U. (2013). Atasözlerinin kalıpsallığı üzerine. *Turkish Studies*. 8(9), 757-770.
- Beydili (Memmedov), C. (2004). (Haz.). *Atalar sözü*. Önder Neşriyyat. (AS1)
- Büyükokutan Töret, A. (2017). Azerbaycan Türkleri atasözlerinin sosyal kontrol mekanizmasını sağlama işlevi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(1), 197-208.
- Cafarli, M. ve Babayev, R. (2009). (Haz.). *Azerbaycan folkloru antologiyası Nahçıvan folkloru I*. AMEA. (AFA1)
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Efendiyev, P. (1992). *Azerbaycan şifahi halk edebiyatı*. Maarif Neşriyyatı.
- El-Shamy, H. (2011). Hero/Heorine, Folk. McCormick, Charlie T. & White, Kim Kennedy (Ed.). *Folklore an encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art*. (s. 650-656). ABC-CLIO.
- Fedakâr, P. (2016). *Türk boylarının destanlarında kadın başkahramanlar*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 02 Temmuz 2021.

- Hüseinov, E. (1982). (Haz.). *Atalar Sözü*. Yazıcı. (AS2)
- İsmayilov, H. (1999). (Haz.). *Azerbaycan folkloru antologiyası III kitab (Göyçe folkloru)*. Azerbaycan Elmler Akademiyası. (AFA3)
- İsmayilov, H. ve Alekberli, A. (2004). (Haz.). *Azerbaycan folkloru antologiyası X kitab (İrevan Çukuru folkloru)*. AMEA “Seda”. (AFA10)
- Mieder, W. (1996), Proverbs. Brunvand, Jan Harold (Ed.) *American folklore an encyclopedia* (s. 1253-1260). Garland Publishing.
- Nebiyev, A. (2009). *Azerbaycan halk edebiyatı I Ali mektep talebeleri için derslik*. Çırak.
- Oy, A. (1972). *Tarih boyunca Türk atasözleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, G. (1993). *Azerbaycan atasözleri ve deyimleri (metin-tercüme-indeks)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (AAD)
- Rüstemzade, İ. (2012). (Haz.). *Karabağ: folklor da bir tarihtir III kitab (Ağdam, Füzuli, Cebrayıl, Terter, Kubadlı, Zengilan, Kelbecer, Laçın və Şuşa rayonlarından toplanmış folklor örnekleri)*. Elm ve Tahsil. (KFBT3)
- Solmaz, E. (2019). Türkmen atasözlerinde kadın ve kadın algısı. *Türk Dünyası incelemeleri dergisi*. 19(2), 389-401.
- Watts, L. S. (2007). Proverbs. *Encyclopedia of American folklore*. (s. 318-319). Facts on File.
- Yakupkızı, M. (2013). *Atalar sözleri*. AMEA. (AS3)
- Yurtbaşı, M. (1996). *Sınıflandırılmış Türk atasözleri (10.000 atasözü)*. Özdemir Yayıncılık.